

20.17x26.9	1	עמוד 74	הארץ - מוסף הארץ	03/06/2022	81916400-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

תחת השמש עפרי אילני

מדינה יהודית? בדיחה טובה

הרבה לפני שהרעיון הציוני קרם עור וגידים, מי שקידמו אותו היו בעיקר תימהונים ואנטישמים. חלק מההשלכות מורגשות עד היום

מצעד הדגלים בירושלים, השבוע. חזון האפוקליפסה מעולם לא נעלם צילום: אוהד צוינברג

ז'ול ורן היהודי

עכשוויים, אפשר לומר שהרעיון היה מעין גאג של קומיקאים, שעורר רעמי צחוק בקהל הרחב. "באמצעות כמה אלפי תותחים אפשר יהיה לדחוף את השרצים דרך טורקיה", כתב הפובליציסט האנטייהודי הרטוויג פון הונדט-רדובסקי. מה שאפשר לומר זה שאף יהודי רציני לא התייחס להצעה בכובד ראש. בקרב היהודים בני התקופה לא היתה שום נטייה להגירה מאורגנת לפלסטין או למקום אחר.

במחצית השנייה של המאה ה-19, רעיון המדינה היהודית הופיע בלבוש אחר: בתור ספרות ספקולטיבית בדיונית. הדוגמה הבולטת לכך היא הרומן "דניאל דרונדה" של ג'ורג' אליוט מ-1876. גיבור הרומן של הסופרת האנגלייה פוגש יהודי וקן בשם מרדכי, שמקדם חזון נועז בדבר חזרתם של היהודים לארצם. הספר הבדיוני לא הצטיין במיוחד באיכויותיו הספרותיות, אבל עורר את השראתם של ציונים רבים, בהם אליעזר בן-יהודה ודוד בן-גוריון, וגם של בריטים שתמכו במפעל הציוני. כמה מנהיגים ציונים ננעלו על רעיון ש"בת ציון בעקבות קריאת דניאל דרונדה בגיל הנעורים, עוד לפני שהחלו להתעניין בתנ"ך."

מכאן קצרה הדרך לרומן הבדיוני "אלטנוילנד" של תיאודור הרצל. הרצל כתב את הספר בהשפעת האירועים הפוליטיים בתקופתו, אך לא פחות מכך בהשפעת יצירות עתידניות פופולריות שנכתבו בסוף המאה ה-19, למשל "מבט לאחור" של אדוארד בלאמי, המתאר את העולם בשנת 2000. לא פלא שהעיתונות בת התקופה כינתה את הרצל "ז'ול ורן היהודי", תוך התייחסות לסופר הצרפתי מייסד ז'אנר המדע הבדיוני.

יש הטוענים שבבסיס רעיון התחייה הציוני יש יסוד דתי משיחי. הם מצטטים את אמירתו הידועה של חוקר היהדות גרשם שלום, שהזכיר כי יום אחד תתפרץ העוצמה הדתית הכמוסה בשפה העברית החדשה נגד דובריה. "הלוואי שקלות הדעת שהנחתה אותנו לדרך האפוקליפטית הזאת, לא תגרום לאובדננו", כתב שלום. תחזית זו מתגשמת במידה רבה מול עינינו, ככל שהמדינה היהודית מאמצת משיחיות פוליטית קנאית, שמתבטאת בין השאר בהתחזקות התנועה למען שיבה להר הבית. ועוד זאת, חשוב לזכור שברעיון הציוני יש רב דים נוספים. במשך מאות שנים חזון שביקשו היהודים קודם על ידי נוצרים קנאים שביקשו לדחוק את סוף העולם. מדינת היהודים לא היתה רק בדיחה אנטישמית, אלא גם תרחיש מדע בדיוני. כל הרבדים האלה שייכים אולי לעבר, אבל ממשיתים להיות נוכחים גם בקיום היומיומי של ישראל העכשווית. גם במאה ה-21 ישראל היא מופרעת כמו חזון אפוקליפטי, מגוחכת כמו בדיחה ומופרכת כמו ספר פנטזיה.

ההיסטוריון יעקב טורי במחקריו, הרעיון של מוש"ב היהודית או מדינה יהודית דווקא היה נפוץ בסוף המאה ה-18. אבל מי שהציעו אותו היו כל מיני משוררים חולמניים וכן ליצנים שונאייהודים. כך למשל, אחת ההופעות המוקדמות של רעיון שיבת ציון היא בקטע הומוריסטי מתוך המחזה "השרדים" של פרידריך שילה. אחד מגיבורי המחזה, שודד שיכור בשם שפיגלברג, מציע בבדיחות הדעת להתיהד ולהקים מחדש את מלכות ישראל. "נפרסם קול קורא בכל קצווי תבל ונזמין לפלסטינה כל מי שאינו טועם בשר חזיר", הוא מכריז.

מכאן ואילך, הרעיון של התיישבות היהודים בארץ ישראל הופיע שוב ושוב בפמפלטים שונים בתור סוג של בדיחה. איגנץ קלינגלר, פקיד ממשלה מפראג, הציע ב-1782 ליישב את היהודים בלבנט, שם יהפכו לחקלאים. פובליציסט וינאי שהסתתר תחת שם העט קובולט הציע באותה שנה להעניק ליהודים מחוז שומם מעבר לים ולקרוא לו "יהודה החדשה". המטרה היתה למנוע את "הצפתה" של אירופה ביהודים. ועוד פובליציסט אנטייהודי, קרל פרידריך גרט-נאוואה, כתב כעשור אחר כך בנוגע ליהודים: "הפתרון הטוב ביותר יהיה לשלוח את כולם שוב לארץ כנען, בתנאי שהסולטן הגדול יסבול אותם שם... תנו להם לתקן דרכים, ליישב ביצות ולעבוד בחומר ובלבנים כמו במצרים".

אם כן, לפני שהמדינה היהודית הפכה לרעיון פוליטי, היא היתה בדיחה אנטישמית. במושגים

●●● בסוף המאה ה-18, משה מנדלסון היה היהודי המפורסם והמכובד ביותר של זמנו. אבי ההשכלה היהודית היה פילוסוף, מנהיג קהילה ובעל הון עם קשרים הדוקים בחצרות האצולה הגרמנית. בשנת 1770 נחתה על שולחנו איגרת אנונימית, ובה הציעה מפתיעה: לנצל את השפעתו כדי לפעול למען הקמתה של מדינה יהודית בארץ הקודש. נראה שהמחבר היה דיפלומט בן לאצולה הפרוסית, שקרא את כתביו של מנדלסון והעריך אותו. אפשר היה לצפות שהפילוסוף היהודי יקפוץ על ההצעה ויחבק אותה בשתי ידיים. אבל לא כך קרה. במקום זאת, הוא הסכים לכותב שהאומה היהודית אינה כשירה ואינה מתאימה למפעל שאפתני כזה. הוא גם הזהיר שהיוזמה עלולה להיגמר במפח נפש, כמו מסעי הצלב בימי הביניים.

מנדלסון אמנם השיב בנימוס אופייני, אבל נראה שהוא אפילו לא שקל את הרעיון. בחיבור אחר הוא הסכים את ההסתייגות גם על בסיס דתי: לדבריו, "נאסר עלינו אפילו לחשוב על שיבה לפלסטין בכוח עצמנו", עד שלא יתקיימו הנסים והנפלאות המוכתרים בכתבי יהושע. זו לא היתה עמדה יוצאת דופן. אף מנהיג יהודי משמעותי בן התקופה לא העלה על דעתו כרצינות להקים מדינה יהודית עצמאית. בקרב יהודים, הרעיון עורר מבוכה וסלידה.

אם לוקחים בחשבון איזה מין אנשים קידמו באותה תקופה את רעיון תקומת היהודים בארץ ישראל, המבוכה הזאת אינה מפתיעה. כפי שהראה